

*Hamvas Béla emlékének*

Elszaporodtak a világnapok. Szinte mindennek van Világnapja: ellene, mellette. Létezik hát – miért is ne? – Dohányzás Elleni Világnap is.

Ezen a napon a lelkiismerettel rendelkező dohányosnak illik magába szállnia és elgondolkozni, elkeserednie, felháborodnia azon, hogy a dohányzás mily romboló az egészségre, és hogy mennyien lépnek meggondolatlanul a lassú, de biztos öngyilkosság ösvényére; mi több, füstölésükkel nemcsak önmagukat, de környezetüket, nemdohányzó társaikat is veszélybe sodorják. E napon, ha másért nem is, a dohányzás rabjainak legalább emberiességi megfontolásból, otthon kellene hagyniuk csomag cigarettájukat, sőt – végképp el is feledhetnék. Ritkán történik ez.

Vannak viszont konferenciák, plakátok, manifesztumok, ellenkampányok a sajtóban, határozatok, szigorító törvények, kitiltások, pénzbírságok. Vannak továbbá leszoktató szerek, gumik, tapaszok, aromásított elektromos füstölőkütyük és más hasonló szimulakrumok meg szurrogátumok. Érdekes, hogy szembeötlő hatástalanságukon, ártalmatlanságukon senki még csak el sem csodálkozik. Pedig a tét éppen a dohányzás visszaszorítása, végtére is – eltüntetése lenne; manipulációval, szelíd erőszakkal. Való igaz, ma nem alkalmazhatók olyan meredek megoldások, mint hajdanán a cári Oroszországban, amikor orrcsonkítással büntették a dohányzást; vagy amilyen az amerikai szesztilalom volt a múlt század harmincas éveiben. Ha lehetne, sem lenne sokkal több eredményük, mint a világnapi konferenciáknak vagy a leszoktató ragtapaszoknak...

Láttam egy gyermekrajtot, az obligát világnapi verseny-járdarajz volt talán: cigarettából kibodorodó füstfelleget ábrázolt, amint egyre nőtt – mint a palackba zárt szellem –, beborította az embereket, majd óriás kísértetté hatalmasodva, a Földgolyót fojtogatta. Azt a kulcsképet mutatta meg, ami az elretentő ellenplakátokról, felvilágosító filmekből valahogy mindig kimarad, de aminek hiányában minden ellenkampány, konferencia, törvény-határozat és ragtapasz eredménytelen, és az is marad.

A kulcskép maga a bodorodó kísértet: a démon. A gyerek látta. Fura dolog azt tanítani a gyermekeknek, hogy démonok, kísértetek nincsenek. Megtévesztheti őket, akik még tudják, látják, amit mi is tudnánk, ha még jó idejében ki nem fújták volna a fejükből. A démonok, attól, hogy a mesékbe meg a babonákba zárjuk őket, nem szűnnek meg létezni. Ellenkezőleg: a palackba zárt szellem módjára egyre dühösebbek lesznek, és mivel láthatatlan réseken keresztül úgyis kiszivárognak, csak annál veszélyesebbek. Márpedig a(z el) nem ismert ellenséget nemhogy legyőzni nem lehet, de ellene küzdeni is csak árnyékbojtosítás. Hamvas Béla kétélű gúnyjal jegyzi meg: „A kísértetekről mindnyájan, akik a fizikát csak egy kicsit is ismerjük, tudjuk, hogy a legreálisabb lények, még az álmoknál is reálisabbak.”

A kislány vagy kisfiú, aki a rajtot írta, ugyancsak tudta, pedig, lehet, még a fizikát sem ismerte... Persze, mire a fizikát megismeri, már biztos száműzték a szeme elől a nikotindémont (és egyáltalán, mindenféle démont), és talán – éppen ezért – már cigarettázni fog. Pedig, a démon ott lesz mindig, benne lesz, még mielőtt az első szálla rágyújtana; ott lesz apja kezében, amikor kiveri a szájából; vagy a tanáréban, amint a megrovást írja; vagy a barátjáéban, amikor megkínálja; legfőképp mindenütt, ha közömbösen észre sem veszik. Ott van a csábos cigaretta-reklámokban, és ott van a konferenciákban, az ellenkampány ijesztő fotóiban, a szigorú törvényekben, a hajdani csonkító késben. Ott van mindenütt, mindenki, aki cigarettázik, és aki harsog ellene. Ott van, és nevet. Ezért eredménytelen a törvény és orvosi tanács és konferencia és gyermekrajz-verseny.

Félreértés ne essék, magam is dohányos voltam, s néhanapján még ma is rátozok – nem ellenpropagandát írok tehát, sőt – urambocsá! – még kísértetűzésre sem vállalkozom. Nem is tehetem meg, hiszen még a magaméval sem boldogulok. Pedig, már ismerem. És ismerheti minden dohányos, aki már próbált leszokni róla egyszer is. Csábít, izgat, csillapít, megnyugtat, elbódít, körbefon, szeretteti magát. S ha menekülnél, hiányával gyötör meg, aztán készségesen visszafogad, mint egy ravasz elhagyott szerető.

A démon ismeretlensége nem felismerhetetlenségéből, hanem félreismeréséből adódik. Tudósok, orvosok százai–ezrei igyekeznek kimutatni a dohány, a nikotin mérgező, gyilkos hatását. Ez egyre nagyobb sikerrel is jár – a közvéleményen is érezteti hatását –, bár eredményt, természetesen, nem hoz. A démon csak halványodik, ami nem megszűnését, hanem mindössze felismerhetetlenségét okozza. Ebben áll a démon ravaszsága – és az ember vaksága. Ugyanis, nem a dohány bénítja a szívet, rákosítja a tüdőt-gégét, köptet vért, fojtogat – mindez csak a démon „kezőnek” nyoma; ahogyan az ópium, a kávé, a szesz démona is nem magát, hanem csak nyomait mutatja meg.

Persze, ma szegyejlünk hinni a kísértethistóriákban. Felvilágosult ember abban hisz, amit lát, hall, érez. Pontosabban, még abban sem – hiszen, de jó is lenne! (az érzékeknek megmutatják magukat a démonok) –; hanem csak a hosszú-hosszú képletekben, mint amilyen a nikotíné is: C<sub>10</sub>H<sub>14</sub>N<sub>2</sub>, pontosabban: azaz β-piridil-α-N-metil-pirrolidin (még démon-névnek is túl bonyolult), amiből 0,04 gr is halálos adag már. A démonnak, sajnos, súlya nincs, képlete sincs, nem is mérhető semmiképpen; ezért újabban ki is zárattott a valósan létezők világából. Így nem csoda, hogy azt a feljegyzést, miszerint Jean Nicot a francia udvarban 1560 körül még orr-rákot is gyógyított dohánnyal – kétkedéssel fogadják még a szakemberek is.

Pedig, miért ne gyógyíthatott volna?! Ha azt írom: démon – nem kell azonnal egy förtelmes, alattomos, rosszindulatú dzsinnre gondolni. A démon önmagában nem föltétlenül rosszindulatú. Azonban a démon igenis, veszélyes. Veszélyes, akár a tűz vagy a kígyó. A démon akkor válik gonosszá, ha elfojtják, elnyomják, elfelejtik, elhomályosítják, száműzik, szembefordulnak vele. Ha megfosztják léttétől. Száműzik, idegenné teszik.

Ez történt a dohánnyal is. Javaslom, hogy – a szlengbeli „alkoholizál” mintájára – szótárunkba vegyük azt a ronda szót, hogy „nikotinizál”. Mert ma az emberek nem dohányoznak, hanem nikotinizálnak. Ma már kevesen tudnak dohányozni (én sem) – minél

többet füstölnek, minél többet cigarettáznak; azaz minél inkább nikotin-függőkké válnak, annál kevésbé tudnak dohányozni. Így lesz a dohányzás öngyilkos nikotinizálássá, így lesz a Dohány Démona rosszindulatúvá.

Nehogy azt higgye bárki is, hogy a dohány eleve mérgező. Nehogy azt higgye, hogy a dohány lényege a fojtogatás. Az ember tette méreggá a dohányt, úgy, hogy nikotinná lekémizálta. Az ember változtatta fojtogató lidércce a Dohány Démont úgy, hogy helyéből kimozdította, lealjasította, léterétől és lényegétől megfosztotta – tehát kisémmizte. Ezt tette az európai ember. Kisémmizte a démont, és fegyvert adott a kezébe: a nikotint.

A dohány elsősorban és mindenkifölött növény – művelt növény. És mint minden (művelt) növény – szent. Őshonában, az ikerföldrészen isten volt, aminthogy az volt a kukorica vagy a krumpli is. A fölényes hódítók a növényt átrabolták Európába, ám az istent otfeledték. De átkelt az is az Óceánon – csakhogy akkor már démonként, a nikotin gyilkos álarcát viselve.

A dél-amerikai tereno indiánok nem tudnak nikotinról. De ismerik a Dohány eredetét. Úgy mondják, hogy egy emberevő boszorkány-asszony meg akarta mérgezni férjét, majd fel akarta falni. Ám a férfit szemfüles fia figyelmeztette a veszedelemre, így sikerült ármányos asszonyát egy állatoknak ásott csapdába csalnia, ahol az meg is halt. Az imígy a boszorkány sírjává vált verem tetején később különös növény nőtt, amit a férfi leszedett, megszáritott, és meggyújtván, éjszaka titokban elfüstölte – azaz elszívta. Így született a Dohány, és így lett szokássá a dohányzás – az ügyes férfi emlékére. Lévi-Strauss, aki lejegyzti a történetet, felboncolja, kielemez, strukturális ellentétpárokat mutat ki benne-belőle, de azt nem mondja el, hogy mi ez.

A Dohány alkímiaja. Az ő férfi tette óta örökkön áhitattal újra és újra elvégzett szakrális rítus – szimbolikus transzmutáció, a Dohány átlényegülései: asszony– föld–növény–tűz–füst–szellem: az asszony putrefactiója földdé, a föld metamorfózisa növényé, a növény víztől való separatiója szárítással, a levelek incineratiója parázssá, a parázs sublimatiója füstté, azaz léggé, azaz szellemmé – ami: férfi-princípium. Tehát alkímiai coniunctio: hierogámia – szent nász. Élet és halál, az elemek örök körkörös transmutációja. Ez a Dohány lényege.

A tereno indián, aki ültet, gyűjt, válogat, szárít, gyűjt, füstöl – az alkímiai szertartást végzi – a Dohány Démonnal együtt (vele, általa) az életet műveli: a földet műveli, a dohányt műveli, a törzsét műveli, magát műveli. Amikor a földet, a dohányt műveli, szeretettel műveli, mert őseit műveli, fiait műveli. Amikor meghal, föld lesz belőle, dohány lesz belőle, füst lesz belőle, szellem lesz belőle – majd a fia műveli. Aki a földet műveli – és szeretettel műveli, atya az annak. Atya azért, mert tudja, hogy ő a föld fia. Szeretettel ás, gyűjt, szárít, füstöl. Az életet műveli.

Sose hallott nikotinról. De tudja, hogy a Dohány méreg, és emberevő: veszélyes. Csapdába ejtette azonban és megszelídítette. És a Dohány nem mérgezi, nem fojtja meg. Együtt él vele. Felemeli. A Dohány odaajándékozta magát neki, és/mert ő odaajándékozta magát a Dohánynak. A nikotin nem áll közéjük.

Észak-Amerikában, Carlos Castañeda beavatást nyert Don Juan, a pueblo indiánok sámánja révén a Dohány misztériumába is – ellenben a nikotint meg sem említi. Hehaka Sapa, a Fekete Szarvas, a sziúk nagy törzsfőnöke élete alkonyán feltárta a fehéreknek a pipázás rítusainak rejtett értelmét, úgy, ahogy azt ő Hehaka Pától hallotta, a kalümet nagymesterétől. A kalümet az áldozati oltár, ahol a dohányt, azaz a földet elégetik, és így szellemmé változtatják; a beszívott füstöt a négy égtáj – tehát a világ teljessége felé fújva. A lakota indiánok sámánja, a Tör is felfedte a legnagyobb wakan – azaz szentség – titkát: a pipáét. A füstöt – tehát a Dohány Szellemét – mint az ember leheletét, meg kell osztani a Négy Szélllel, az Éggel, a Négy Világtájjal, az idő kerekességével – a Világ Teljességével –, körbepinálni a föld leheletét az ég négy lélegzetének, azaz lélek-zetének. A pipafüst lényege, hogy láthatóvá teszi a láthatatlant: a szeleket, az emberi lélegzetet, a pipát megosztók közti szálakat; és felviszi az emberi lelkek fohászát a Nagy Szellemhez, akitől minden élő és való nyerte létét és lélek-zetét; összeköti az imádkozókat az égi lényekkel: felhőkkel, nappal, csillagokkal meg a szent ősökkel. A minden teliholdkor megismételt Szent Pipa rítusa szinte minden törzsnél (ha árnyalatnyi különbségekkel is) a nyárközépi Naptánc emlékezetére történik; sascsont-sípok zenéje mellett.

Ez a Dohány Démon szerepe: megmutatni a láthatatlant, összekötni eget-földet, elvinni az őshöz, az éghez az embert – hordani lelkét, lélegzetét, imáját; őrizni a Naptáncot egyik nyárközéptől a másikig, egyik világtól a másikig. Ezért a legnagyobb szentség a pipa, a békepipa, amit magától a Fehér Bölény Asszonytól kaptak az ősök, azért, hogy egymáshoz, a világhoz, az éghez fordulhassanak. A Dohány a megszólíthatóság zálogául adatott, ő maga a megszólíthatóság. A pipaszóra válaszolnak az élők és a holtak – a szél hordozta füsttel átölelik egymást. A Dohány Démona a Lélek Követe, ezért béke- a pipa. Béke a pipa, mert a füstöt megosztva megosztják lélegzetüket, lélegzetüket megosztva megosztják lelküket, lelküket megosztva egygé válnak egymással, a világgal. Ez az értelme annak is, hogy a haida indiánok harci bárdjának (tomahawkjának) foka békepipává (kalümetté) van faragva. Elásni a csatabárdot, annyi, mint megfordítani azt – a háborút a törzsek és a világ békéjévé füstölni a kalümet oltárán.

Ők sem hallottak a nikotinról. És a Dohány Szelleme nemhogy megmérgezné – inkább feloldja őket. Feloldja és Összeköti. A Dohány odaajándékozta őket egymásnak, a világnak; és ők odaajándékozzák a Dohányt egymásnak, a világnak. A nikotin nem áll közéjük. Ez a Békepipa misztériuma.

Ha végigutazunk Törökországon, minden faluban ott látni a férfiakat kinn ülve körben a teaházak előtt; csendben vagy halkan beszélgetve naphosszat, és közben szopogatják-szörtyögtetik, körbeadogatják a nargilé szipkáját. Ez már Európa (?), de bizton lehetünk, hogy ezek az öregek sem hallottak nikotinról. Évszázadok óta üldögélnek ugyanígy: hallgatnak, bólogatnak vagy suttnognak, morzsolgatják imagyöngyeiket, kortyolják kis findzsáikból az erős feketekávét vagy teát, és szívják a hasas vízipipát. Ezeknek az embereknek hajdan földrészekre kiterjedő birodalmuk volt. Akkor is így tettek – ha épp nem voltak csatarendben, vagy nem vagdalkoztak az ostromok dübörgésében. De sem akkor, sem most: nikotinról nem hallottak. Sőt, mi több: koffeinről vagy teinről sem. A spirítusztól (alkoholtól), azaz a Bor Démonától pedig megóvta őket a Próféta – így arról a jámborak jobbára tudatlanok. (Mégse feledjük, hogy a kerengő szífi dervisek költészetében a Bor mily nagy tisztelettel öveztetik.)

A moszlimok világában a dohány ugyanúgy idegen, mint a kávé vagy a teacerje. Ez úgy értendő, hogy egyik sem bábáskodott az iszlám születése körül. De: a moszlimok világában ugyanúgy otthon van a dohány, mint a kávé vagy a teacerje. Mégis, mi az oka, hogy ezek egyike sem vált gonosz dzsinné, eluralkodván a Próféta gyermekein? Talán csak annyi, hogy belőlük még nem vezett ki a szentség iránti eredeti hajlam, és nemcsak hogy tudomásuk van a démonokról, de tiszteletben is tartják őket. Mert az illatszenvedélyüknél, ingyencségüknél és egészséges hedonizmusuknál már csak a hitük nagyobb. Ellenkező esetben az élvezetek mesterei nyomorú rabszolgáivá váltak volna dohányoknak, bornak, kávénak... Misztikus érzékenységüknek köszönhetően nemcsak ők simultak észrevétlenül a démonokhoz, de magukat a démonokat melengették életükhöz – és egymáshoz.

Mert valóban a Dohány, a Kávé, a Tea együtt is vannak, mint egy szövet, mint egy ötvözet, összefogják, áthatják a moszlim napjait. A pipa a csend ideje, az elmélyedésé; a szellemnek áldozott óra – kis ünnep a nargilé körül: az együttlét egyszerű öröme; vagy a csibuk derűs, szortyogó magánya a kávésfindzsa mellett az álmosító meleg délutánban.

A moszlimok is ismerik a Dohány alkímiaját – nargiléjük: öblös vízipipájuk az a kis titkos laboratórium, ahol a sötét anyag a tűzön és a vízen át füstté válva-tisztulva – szellemmé szublimálódik.

Nikotinról a moszlimok sem beszélnek. A Dohány nem mérgezi és nem fojtja meg őket. Hozzájuk simult, hozzájuk olvadt. A Dohányt a

szellemnek ajánlják, és a Dohány felemeli őket a szellemhez. A nikotin nem áll közjük. Szabadon élvezik.

A moszlimok, indiánok vagy a keleti ópium-szívók tudják azt, amit az ősi Európa keltái, germánjai, mediterránjai is tudtak még – nevezetesen azt, hogy az élvezet (jelen esetben a füst élvezete), mint az ekstasisz, az önkívület felé vezető út, bár mindig veszélyes: áldott, amennyiben szellemi odafordulásban történik; de kárhózas – átkozott –, ha csak az élvezetért, önmagáért van. Az élvezet a Dohány Démon egyik keze, mint ahogy sok más démoné is. Önmagában nem rossz, mint ahogy a démon maga sem az – egymagában. Ha kinyújtja kezét az ember felé, az ajándék. Ha az ember megragadja, és el nem ereszt, az átok. Aléltóságában – mohóságában el sem engedheti, ellene való küzdelme közben is csak egyre görcsösebben szorítja. Öregek mondják, hogy a dohányzásról való leszokásban csak az első tíz év a nehéz. Utána már rá se gyűjt az ember.

A ma embere azzal haragította meg a Démont, hogy a Dohányt magának szívja. Megragadta a kinyújtott kezét, és magához rángatta, le az anyagba. A Dohányt megmérgezte nikotinnal. Ezért a Dohány Démona is mérgezi, fojtogatja őt: nikotinnal.

Az újkori ember nem dohányzik, hanem nikotinizál. Kivétel néhány öreg külön csodabogár, aki pipáit rendezgeti az üveges polcokon, törölgeti, tisztogatja, büszkélkedik velük, mutogatja. A dohányfajtákat válogatja, kevergeti, lágyítja, dúsítja, zamatosítja: méntát, kakukkfűvet morzsol; almahéjat, szilvát aprít közjük; rummal áztatja. Asztalbontás után leül a dohányzóba, a verandára vagy a kertbe, bort tölt, és szinte keleti áhitattal tölti, tömködi, szorítja, lazítja, szítja, fojtja, élesztgeti a dohányt valamelyik kedvenc pipájában. Elmélyül az ízek, illatok bódulatában.

A Dohány Démona őt sem bántja. Szereti a gondoskodást, a szeretetet – megszelídül tőle. Illatfelhőben fürdeti az öreg pipást. A nikotin nem áll közjük, még ha a pipázó hallott is róla.

Európának az Újkorban nincsenek művelt növényei – ezért szent növényei sem –, már a szőlő, a búza vagy az olajfa sem az. Az utolsó eltűnt a sötét középkorral. A dohány esetében a kérdés fel sem merül. Csak természetű növények vannak. Ezer meg ezer hektáron átgénezik, nitrogénezik, kemizálják, gépesítik szántva–vetve–aratva őket. A dohányt is. Megtöltik nikotinnal. Aki a földet nem szeretettel műveli – mondja egy perzsa bölcs –, rablója az annak. Az ipari növénytermesztésben, a dohánytermesztésben nincsen semmi szeretet. Csak munka, csak haszonlesés. A cigarettázónak meg már semmi köze sincs a dohány életéhez. Neki csak a Nikotin maradt.

A cigaretta már nem dohány – csak tömény nikotin, csak tömény halál. A legrafináltabb finomítás, a legbonyolultabb szűrő sem véd meg ellene. Egy annyi belőle, mint ezer. A cigaretta a Dohány végső megalázása, lealjasítása. A Dohány lényegének végső megsemmisítése. Az előregyártott cigarettában nikotinon meg kátrányon kívül semmi sincs.

A cigarettázó oda sem figyel, benyúl a zsebébe, a szája végébe biggyeszti a cigarettát, rákattint az öngyújtóval, és csak szívja, szívja, szívja. Aztán a csikket elnyomja. Vagy el se nyomja, elpöccinti. A cigarettázó: a dohányzó ellenvéglete – ő a nikotinista. A nikotinista nem dohányzik, hanem nikotinizál. Maga is démonivá vált – a Nikotin Démon rabszolgájává. Ezért bűzik.

Az antinikotinista nem a dohány ellensége – arról nem is tud. A nikotintól fél, jó ösztönnel, a haláltól retteg, a tüdőráktól. A nikotin ocsmány bűzétől irtózik, meg a nikotinistáétól. Szellőztet, gyűlésezik, törvénykezik – vagy csak nyeli mások füstjét keservesen.

A Dohány szakrális alkímiájából mára már csak a cigarettareklámok színes– kísértő fekete mágiája maradt, hangulat-szurrogátumok lépre csaló ábrándvilága... Vagy már az sem.

Kategória: Fórum

Denumire autor: Hubbes László

Látó Szépirodalmi Folyóirat